

УДК: 159.9

orcid.org/0000-0002-3553-1106

doi.org/10.5281/zenodo.888336

О.В. Вдовиченко
Південноукраїнський педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського, м. Одеса

РИЗИК ОСОБИСТОСТІ ЯК ФАКТОР МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ ТА ГУБРИСТИЧНОЇ МОТИВАЦІЇ НА КРИЗОВИХ ЕТАПАХ ОНТОГЕНЕЗУ

У статті розглянуто типологічні особливості ризику особистості на кризових етапах онтогенезу. Представлені відмінності у рівні розвитку мотивації досягнення у осіб з різним типом ризику. Визначено вплив типу ризику особистості та рівня розвитку мотивації досягнення на розвиток губристичної мотивації у досліджуваних на кризових етапах онтогенезу.

Ключові слова: ризик особистості, мотивація досягнення, губристична мотивація.

Вдовиченко О. В.

РИСК ЛИЧНОСТИ КАК ФАКТОР МОТИВАЦИИ ДОСТИЖЕНИЯ И ГУБРИСТИЧЕСКОЙ МОТИВАЦИИ НА КРИЗИСНЫХ ЭТАПАХ ОНТОГЕНЕЗА

В статье рассмотрены типологические особенности риска личности на кризисных этапах онтогенеза. Представлены различия в уровне развития мотивации достижения у лиц с различным типом риска. Определено влияние типа риска личности и уровня развития мотивации достижения на развитие губристической мотивации на кризисных этапах онтогенеза.

Ключевые слова: риск личности, мотивация достижения, губристическая мотивация.

O.V. Vdovichenko

PERSONALITY RISK AS A FACTOR IN ACHIEVEMENT MOTIVATION AND HUBRISTIC MOTIVATION IN THE CRITICAL STAGES OF ONTOGENY

In the article typological features of individual risk in the crisis stages of ontogeny are considered. Differences in the level of development of achievement motivation in persons with different types of risk are presented. The influence of the personality risk type and the level of the achievement motivation on the development of the goubriistic motivation in the crisis stages of ontogenesis is determined.

Key words: personality risk, motivation of achievement, humorous motivation.

Постановка проблеми. Сучасні вимоги повсякденності та професійної діяльності вимагають від особистості розвитку якостей, які дозволяють бути ефективним у ситуаціях ризику, що розглядаються нею як суб'єктивно небезпечні або наділені якостями невизначеності, вірогідності. Проблема психологічних особливостей особистості, пов'язаних із діяльністю в ситуаціях ризику, є мало розробленою. Готовність до ризику, схильність до нього, основні цінності, мотиви, які лежать в основі прийняття ризикових рішень та реалізації ризикової поведінки особистості утворюють певну «ризикову сферу особистості», для опису якої ми пропонуємо термін «ризик особистості».

Аналіз актуальних досліджень. У психологічних дослідженнях ризик розглядається як можлива небезпека несприятливого завершення ситуації (О.М. Яницький, Н.О.Альшина), як активність людини у ситуації невизначеності (В.Ф. Капустін, К.К. Платонов, О. Ренн), як прогностична оцінна категорія у ситуації невизначеності (Т.В. Корнілова, Г.М. Солнцева, А. Тверські), як вибір з багатьох альтернатив (В.С. Ібрагімова, В.В. Ойгензіхт), ризик як дії навмання (С.П. Ільїн). В.І. Чупров (2003) вивчає ризик як діяльність в умовах переходу від стану невизначеності до стану визначеності (або навпаки), коли з'являється обґрунтована можливість вибору при оцінці ймовірності досягнення передбачуваного результату, невдачі і відхилення від мети, з урахуванням діючих морально-етичних норм [11]. Проблематика зв'язку між ризиком та мотивації досягнення імпліцитно показана у сучасних психологічних дослідженнях, однак їх сумісний вплив на розвиток прагнення до самоствердження практично не досліджувався, що і визначило мету нашого дослідження.

Мета дослідження – визначити характер впливу мотивації досягнення та типологічних особливостей ризику особистості на губристичну мотивацію на кризових етапах онтогенезу.

Методи дослідження. Методичний комплекс дослідження склали наступні методики: методика «Самооцінка схильності до екстремально-ризикованої поведінки» (М. Цукерман), яка діагностує такі особистісні диспозиції: прагнення до гострих почуттів, непереносимість одноманітності, пошук нових вражень, не адаптивне прагнення до труднощів [2]; авторська методика діагностики готовності до ризику у різних сферах життєдіяльності, яка діагностує готовність до ризику в таких сферах: здоров'я, побут, міжособистісна та просторова сфери [1]; опитувальник якісних показників схильності до ризику О.П. Саннікової і С.В. Бикової [2]; методика «Особистісні фактори прийняття рішення» (ОФР-25) [2]. Зазначені методики були використані для вивчення типологічних профілів ри-

зику особистості. Окрім цього застосовувались методики, показники яких вивчались нами як залежні змінні: методика діагностики губристичної мотивації К.І. Фоменко [6] для дослідження прагнення до переваги та прагнення до досконалості та методика діагностики мотивації успіху та уникнення невдачі А.А. Мехрабяна [4].

Емпірична база дослідження. У дослідженні взяли участь 345 підлітків у віці 14-15 років, 119 осіб віком 28-35 років та 134 особи у віці 45-50 років.

Виклад матеріалів дослідження. У наших попередніх дослідженнях [1] було показано, що на кризових етапах онтогенезу ризиковість має свою специфіку. Було визначено чотири типи ризиковості у підлітків («Ризиковість у спілкуванні», «Ризиковість у діяльності», «Висока ризиковість» та «Помірна ризиковість»). Кризу 30-річного віку можна охарактеризувати представленнями «Імпульсивної ризиковості», «Високої ризиковості» та «Низької ризиковості», а кризу середнього віку – типами «Висока ризиковість», «Помірна ризиковість» та «Низька ризиковість».

Першим завданням нашого дослідження було визначити міру розвитку мотивації досягнення на кризових етапах в залежності від типу ризику особистості.

У таблиці 1 показано відмінності у рівні розвитку мотивації досягнення у підлітків в залежності від типу ризиковості.

Таблиця 1

Середні значення показників мотивації успіху /
страху невдачі підлітків

	Типи ризиковості				Н
	«Ризиковість у спілкуванні»	«Ризиковість у діяльності»	«Висока ризиковість»	«Помірна ризиковість»	
Мотивація успіху / страх невдачі	166,56±19,08	189,00±14,91	175,37±19,08	160,44±21,71	54,25

Встановлено, що у підлітків типу «Ризиковість у діяльності» найвищі показники мотивації досягнення, у той час як підлітки з помірною ризиковістю характеризуються найнижчими показниками мотивації досягнення, в них переважає страх невдачі. Прагнення до успіху прямо пропорційне вираженості ризиковості у підлітковому віці, оскільки усі підлітки з тими типами ризиковості, яка характеризується вираженими показниками схильності до ризику та готовності до нього, виявляють прагнення до успіху. Специфікою мотивації досягнення підлітків є її зв'язок з ризиковістю саме у діяльності, оскільки саме у діяльності ризиковість, більш ніж у спілкуванні чи екстремально-ризиковій поведінці, пов'язана з досягненнями.

У таблиці 2 показано відмінності у мотивації досягнення в осіб, які переживають кризу 30-річного віку. Встановлено, що за умов високої ризиковості особистість у кризі 30-річчя виявляє спрямованість на досягнення, а при низькій ризиковості – страх невдачі. Тип «Імпульсивна ризиковість» є пограничним у континуумі «мотивація досягнення-страх невдачі». Особистість цього типу може прагнути успіху або уникати невдачі у діяльності в залежності від обставин цієї діяльності. Отже, так само як і в підлітковому віці міра розвитку ризиковості відповідає мірі розвитку мотивації досягнення.

Таблиця 2

Середні значення показників мотивації успіху / страху невдачі у кризі 30 років

	Типи ризиковості			H	p
	«Імпульсивна ризиковість»	«Низька ризиковість»	«Висока ризиковість»		
Мотивація успіху / страх невдачі	165,89±19,08	133,57±28,54	181,57±15,08	46,20	0,0001

У таблиці 3 показано відмінності у рівні розвитку мотивації досягнення в осіб, які переживають кризу середнього віку, з якої видно, що міра розвитку ризиковості знов-таки прямо пропорційна мірі розвитку мотивації досягнення. Слід зазначити, що низька ризиковість на етапі кризи

середнього віку характеризується навіть нижчими показниками мотивації досягнення, ніж на етапі кризи 30-річного віку, а висока ризиковість не досягає рівня розвитку мотивації досягнення. Тобто навіть за умови високої ризиковості особистість на етапі кризи середнього віку тяжіє до уникнення невдачі, а не до досягнень. Помірна ризиковість на етапі кризи середнього віку характеризується страхом невдачі.

Таблиця 3

Середні значення показників мотивації успіху / страху невдачі у кризі 45 років

	Типи ризиковості			M	p
	«Висока ризиковість»	«Низька ризиковість»	«Помірна ризиковість»		
Мотивація успіху / страх невдачі	161,24±19,93	119,48±32,25	144,22±30,69	24,17	0,0001

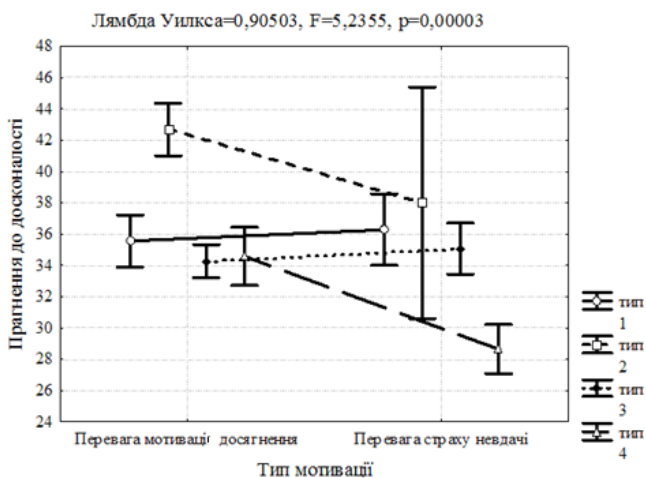

Рис. 1. Показники прагнення до досконалості у досліджуваних в залежності від типу ризиковості та типу мотивації (криза підліткового віку).

Таким чином, проведене дослідження мотивації досягнення та страху невдачі на кризових етапах онтогенезу показало, що підлітки характеризуються найвищими показниками мотивації досягнення, особливо якщо їх ризиковість стосується значущої діяльності. З віком, мотивація досягнення спадає і вона тим менша, чим менша ризиковість особистості. Загалом на етапі кризи 30-річного віку висока ризиковість передбачає мотивацію досягнення, а низька – страх невдачі. На етапі кризи середнього віку особисті досягнення втрачають регуляторну силу, особистість прагне скоріше уникнути невдачі незалежно від міри розвитку ризиковості.

На рисунку 1 показано результати двофакторного дисперсійного аналізу показників прагнення до досконалості на етапі підліткової кризи в залежності від таких двох чинників – домінування мотивації досягнення чи страху невдачі та типу ризиковості. Встановлено, що найвищі показники прагнення до досконалості характеризують підлітків, які, по-перше, відносяться до типу «Ризиковості у діяльності» та мають мотивацію досягнення. Найнижчі показники прагнення до досконалості встановлено у підлітків з помірною ризиковістю та страхом невдачі. Інші комбінації мотивації досягнення-страху невдачі з типом ризиковості передбачають середні показники прагнення до досконалості. Отже, особистість підлітка, який прагне до досягнень у діяльності та має ризиковість у діяльності, характеризується прагненням до досконалості.

На рисунку 2 показано залежність прагнення до переваги на етапі підліткової кризи від типу ризиковості та домінування мотивації досягнення чи страху невдачі. Встановлено, що підлітки з високою ризиковістю незалежно від типу мотивації характеризуються найвищими показниками прагнення до переваги, в той час як помірна ризиковість без внеску типу мотивації обумовлює найнижчі показники прагнення до переваги. Отже, стосовно прагнення до досконалості на етапі кризи підліткового віку можна стверджувати, що комплекс таких факторів як тип мотивації та тип ризиковості обумовлює рівень його вираженості: чим більш виражена ризиковість у діяльності та мотивація досягнення, тим більш виражене прагнення до досконалості.

Стосовно прагнення до переваги комплекс зазначених факторів «не спрацьовує»: лише тип ризиковості є пре диктором прагнення о переваги у підлітковому віці. Висока ризиковість є фактором прагнення до переваги у підлітків.

На рисунку 3 показано результати двофакторного дисперсійного аналізу показників прагнення до досконалості на етапі кризи 30-річчя в залежності від таких двох чинників – домінування мотивації досягнення чи страху невдачі та типу ризиковості.

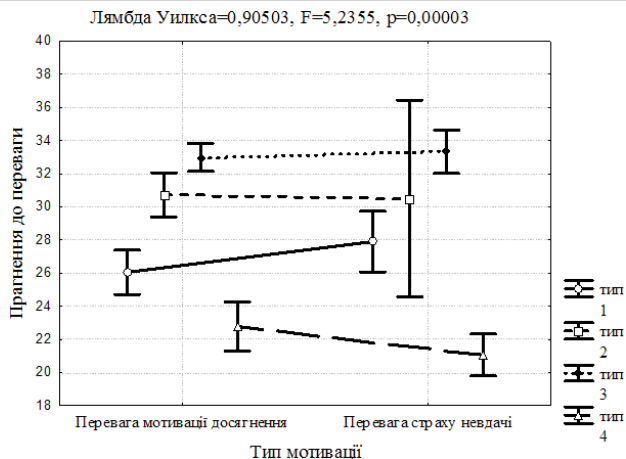

Рис. 2. Показники прагнення до переваги у досліджуваних в залежності від типу ризиковості та типу мотивації (криза підліткового віку).

Встановлено, що показники прагнення до переваги залежать від дії двох факторів – типу мотивації та типу ризиковості на етапі кризи 30-річного віку. Поєднання мотивації досягнення з високою ризиковістю обумовлює найвищі показники прагнення до переваги. Загалом фактор типу ризиковості є провідним у прояві прагнення до переваги, однак тип мотивації – орієнтація на досягнення чи страх невдачі – закріплюють цей вплив. Помірна ризиковість у поєднанні зі страхом невдачі характеризується найнижчими показниками прагнення до переваги. На рисунку 4 показано показники прагнення до досконалості в особистості на етапі 30-річної кризи в залежності від типу ризиковості та типу мотивації. Визначено, що поєднання мотивації досягнення з високою ризиковістю, так само як і для показників прагнення до переваги, забезпечує найвищий рівень прагнення до досконалості. Помірний рівень ризиковості та страх невдачі забезпечують найнижчі показники прагнення до досконалості. На рисунку 5 показано відмінності у рівні розвитку прагнення до переваги в залежності від типу ризиковості та типу мотивації на етапі кризи середнього віку.

Встановлено, що найвищими показниками прагнення до переваги характеризуються особи у кризі середнього віку, які виявляють мотивацію досягнення та високу ризиковість, однак досліджувані з низькою та помірною ризиковістю з вираженою мотивацією досягнення не поступаються їм за показниками прагнення до переваги. Досліджувані з низькою ризи-

ковістю та вираженим страхом невдачі характеризуються найнижчим рівнем прагнення до переваги.

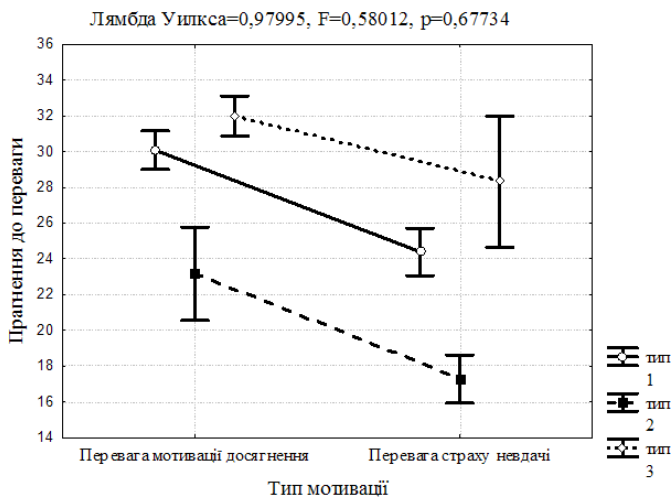

Рис. 3. Показники прагнення до переваги у досліджуваних в залежності від типу ризиковості та типу мотивації (криза 30-річного віку).

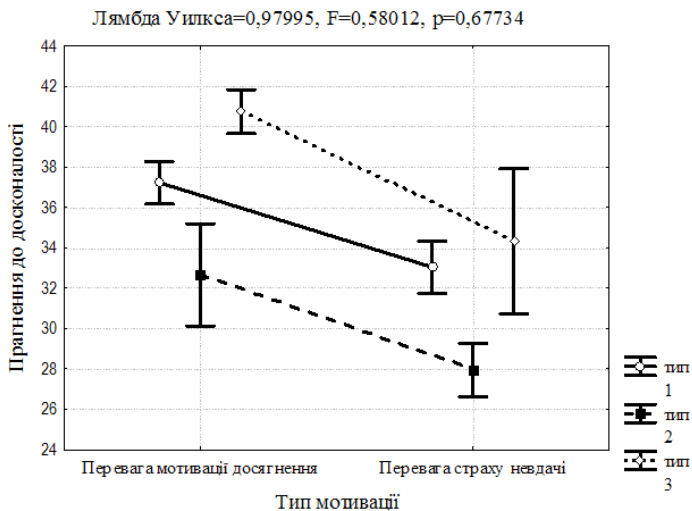

Рис. 4. Показники прагнення до досконалості у досліджуваних в залежності від типу ризиковості та типу мотивації (криза 30-річного віку).

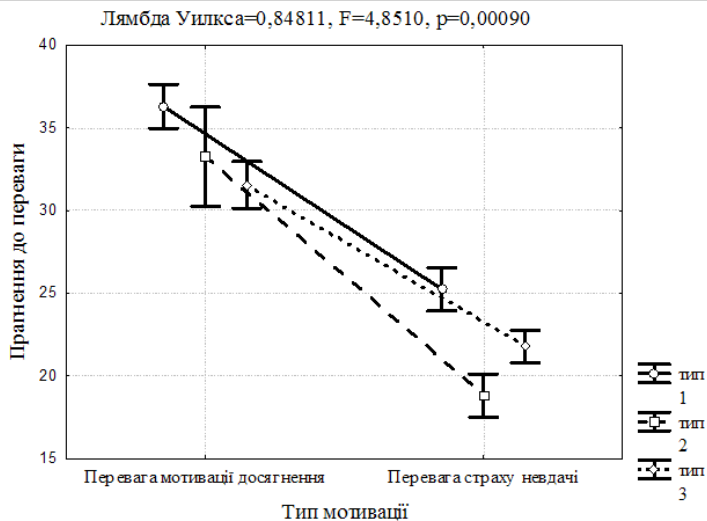

Рис. 5. Показники прагнення до переваги у досліджуваних в залежності від типу ризиковості та типу мотивації (криза середнього віку).

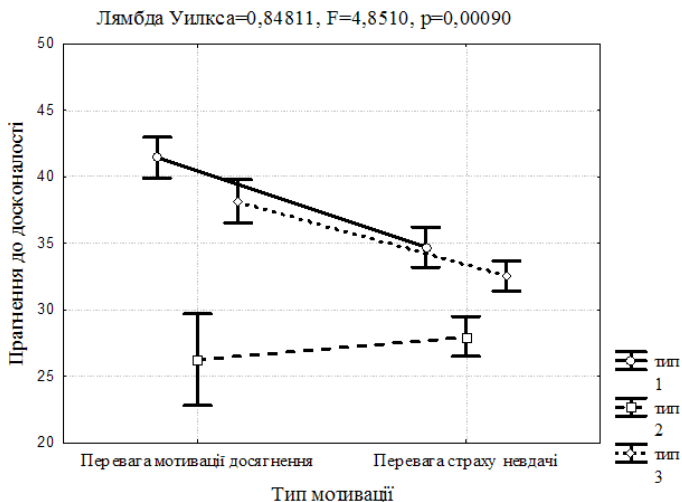

Рис. 6. Показники прагнення до досконалості у досліджуваних в залежності від типу ризиковості та типу мотивації (криза середнього віку)

На рисунку 6 подано результати порівняння показників прагнення до досконалості у досліджуваних з різними типами ризиковості та мотивації досягнення у кризі середнього віку. Прагнення до досконалості більшою мірою властиве досліджуваним з високим рівнем ризиковості та мотивацією досягнення. Особи з помірним рівнем ризиковості при мотивації досягнення дещо поступаються показниками прагнення до досконалості, а найнижчий рівень прагнення до досконалості виявлено у досліджуваних з низькою ризиковістю незалежно від типу їх мотивації.

Висновки. У дослідженні визначено, що поєднання таких особистісних факторів, як мотивація досягнення та високий рівень ризику особистості позитивно впливає на розвиток губристичної мотивації, зокрема прагнення до переваги та прагнення до досконалості, на кризових етапах онтогенезу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вдовиченко О.В. Психодіагностика готовності до ризику у різних сферах життєдіяльності // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. імені Г.С. Сковороди. Психологія. 2017. Вип. 55. С. 328-337. // Вісник Психологія. Випуск 50. Х.: ХНПУ, 2015. С. 80-100.
2. Вдовиченко О.В. Структура та типологічні особливості особистості ризику // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Психологія. 2015. Вип. 50. С. 30-38.
3. Ильин Е. П. Психология риска. СПб.: Питер, 2012. 288 с.
4. Саннікова О.П., Бикова С.В. Научно-методичний твір "Тест-опросник качественных компонентов склонности к риску (психодиагностическая методика)": Свідectво про реєстрацію авторського права на твір № 24519. Міністерство освіти і науки України. Опубл. 22.05.2008. 26 с.
5. Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. М., Изд-во Института Психотерапии. 2002. 490 с.
6. Фоменко К.І. Взаємозв'язок губристичної мотивації та самоактуалізації особистості // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Психологія. Випуск 52, 2016. С. 193-201.
7. Хомуленко Т.Б., Фоменко К.І. Губристическая мотивация личности студентов // Харьковская школа психологии: наследие и современная наука / Отв. ред. Т.Б. Хомуленко, М.А. Кузнецов. Х.: ХНПУ им. Г.С. Сковороды, 2012. С. 222-237.
8. Хомуленко Т.Б., .., Фоменко К.І. Губристична мотивація у структурі кар'єрної спрямованості особистості // Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія, Вип. 51. Х.: ХНПУ, 2015. С. 256– 266.
9. Хомуленко Т.Б. Фоменко К.І. Губристична мотивація в структурі спрямованості особистості: віковий аспект. Х.: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2012. 222 с.

10. Хомуленко Т.Б., Абсал'ямова Л.М. Мотиваційні, інтелектуальні та емоційні компоненти психології ризику: віковий аспект: Монографія. Х.: ХНПУ, 2011 157 с.

11. Чупров В.И., Зубок Ю.А., Уильямс К. Молодежь в обществе риска. М.: Наука, 2003. 161 с.

1.Vdovichenko O.V. Psihodiagnostika gotovnosti do riziku u ruznih sferah zhittedijal'nosti // Visnik Harkivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universitetu imeni G.S. Skovorodi.imeni G.S. Skovorodi. Psihologija. 2017. Vip. 55. S. 328-337. // Visnik Psihologija. Vipusk 50. H.: HNPU, 2015. S. 80-100.

2.Vdovichenko O.V. Struktura ta tipologichni osoblivosti osobistosti riziku // Visnik Harkivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universitetu imeni G.S. Skovorodi. Psihologija. 2015. Vip. 50. S. 30-38.

3.II'in E. P. Psihologija riska. SPb.: Piter, 2012. 288 s.

4.Sannikova O.P., Bikova S.V. Naukovo-metodichnij tvir "Test-oprosnik kachestvennyh komponentov sklonnosti k risku (psihodiagnosticheseskaja metodi-ka)": Svidoctvo pro reestraciju avtors'kogo prava na tvir № 24519. Ministerstvo osviti i nauki Ukraïni. Opubl. 22.05.2008. 26 s.

5.Fetiskin N.P., Kozlov V.V., Manujlov G.M. Social'no-psihologicheskaja diagnostika razvitija lichnosti i malyh grupp. M., Izd-vo Instituta Psihoterapii. 2002. 490 s.

6.Fomenko K.I. Vzaemovz'jazok gubristichnoï motivacii ta samoaktualizacii osobistosti // Visnik Harkivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universitetu imeni G.S. Skovorodi. Psihologija. Vipusk 52, 2016. S. 193-201.

7.Homulenko T.B., Fomenko K.I. Gubristicheskaja motivacija lichnosti studentov // Har'kovskaja shkola psihologii: nasledie i sovremennaja nauka / Otv. red. T.B. Homulenko, M.A. Kuznecov. H.: HNPU im. G.S. Skovorody, 2012. S. 222-237.

8.Homulenko T.B., , Fomenko K.I. Gubristichna motivacija u strukturi kar'ernoï sprjamovanosti osobistosti // Visnik HNPU imeni G.S. Skovorodi. Psihologija, Vip. 51. H.: HNPU, 2015. S. 256– 266.

9.Homulenko T.B. Fomenko K.I. Gubristichna motivacija v strukturi sprjamovanosti osobistosti: vikovij aspekt. H.: HNPU imeni G.S. Skovorodi, 2012. 222 s.

10. Homulenko T.B., Absal'jamova L.M. Motivacijni, intelektual'ni ta emo-cijni komponenti psihologii riziku: vikovij aspekt: Monografija. H.: HNPU, 2011 157 s.

11. Чупров В.И., Зубок Ю.А., Уильямс К. Молодежь в обществе риска. М.: Наука, 2003. 161 с.

Надійшла до редколегії 06.06.2017 р.